AGRICULTURAL DEVELOPMENT OPPORTUNITIES BASED ON A STUDY OF COUNTIES

By:
KÁPOSZTA, JÓZSEF – NAGY, HENRIETTA

Making use of the country's advantageous natural endowments, the goal of regional development policy is the creation of a rural economy that is competitive on both national and international markets, which is able to supply the processing industry with good quality raw materials, guarantee a predictable income for the farmers and which increasingly takes into account the requirements of environmental protection and healthy nutrition.

Based on our investigations, it can be stated that alongside the competitive sphere, which is able to adapt to efficiency requirements, there exists in the rural economy a production area of restricted competitiveness. This area includes partly those small-scale production units, which in the context of property reform should in reality be considered "forced enterprises", or which serve as income supplementation and partly those farms, which have to operate under unfavourable natural or geographical conditions. In regard to these farms with restricted competitiveness, the road to restructuring and the opportunity paradigms also differ from those for the competitive rural economy. The goal is for particular forms of support to contribute to the reduction of social problems and the excessive income gaps, as well as for the government, in response to the measures, to contribute to environmentally friendly farming, to social employment and to the stimulation of alternative forms of livelihood.

A MEZŐGAZDASÁG FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI MEGYEI VIZSGÁLATOK ALAPJÁN

KÁPOSZTA JÓZSEF dr. – NAGY HENRIETTA

ÖSSZEFOGLALÁS

A vidékfejlesztési politika célja az, hogy kihasználva az ország kedvező természeti adottságait, a belföldi és nemzetközi piacokon versenyképes mezőgazdaság jöjjön létre, amely képes jó minőségű alapanyagokkal ellátni a feldolgozóipart, tisztességes és kiszámítható jövedelmet biztosít a gazdálkodóknak és fokozódó mértékben figyelembe veszi a környezetvédelem, valamint az egészséges táplálkozás követelményeit.

Vizsgálataink alapján megállapítható, hogy a hatékonysági követelményhez igazodni képes „versenyszféra" mellett létezik a mezőgazdaságban egy korlátozottan versenyképes termelési rész is. Ebbe tartoznak részben olyan kisméretű gazdálkodó egységek, amelyek inkább a tulajdonreform keretében létrejött kényszervállalkozásnak tekintendők vagy jövedelem kiegészítést szolgálnak, részben olyan gazdaságok is, amelyek kedvezőtlen természeti és földrajzi adottságok között kénytelenek gazdálkodni. E korlátozottan versenyképes gazdaságokkal kapcsolatban a szerkezetátalakításhoz vezető út, illetve lehetőségek példatára is más, mint a versenyképes mezőgazdaság esetében. A cél az, hogy sajátos támogatási formák járuljanak hozzá a szociális gondok, a túlzottan nagy jövedelemkülönbségek enyhítéséhez, illetve az intézkedések hatására a kormány járuljon hozzá a környezetbarát mezőgazdálkodás, a szociális foglalkoztatás, illetve az alternatív megélhetési formák ösztönzéséhez.

BEVEZETÉS

Napjaink gazdasági, és egyben az emberi boldogulás kardinális kérdése az EU integráció utáni agrárgazdaság fejlődési lehetőségeinek feltárása. Napjainkban a mezőgazdaság már nem csupán az élelmiszergazdaság alapanyagának megtermelője, hanem számos egyéb fontos szerepet is betölthet, mint például jelentős szerepe van a foglalkoztatásban, környezetvédelemben, a rekreációban, a turizmus egyes funkcióiban is. Mindezeket figyelembe véve kutatásunkban az alábbi fejlesztési hipotéziseket állítottuk fel:

- *Versenyképes mezőgazdasági szektor* kialakítása szükséges, mert ez a biztonságos élelmiszerellátás egyik feltétele.
- *Megalapozott és környezetbarát termelési módszerek* bevezetése elkerülhetetlen, hiszen a fogyasztói szokások változása is ezen irányba hat.
- *Sokszínű, több funkciós és gazdag hagyományokat őrző mezőgazdaság* kialakítása elsődleges cél, amelynek nemcsak a végtermék-előállítás a célja, hanem megőrzi és ápolja a vidék képét, a vidéki települések mozgalmas és érdekes életét, valamint megőrzi és megteremti a munkalehetőségeket.

Ezen hipotézisekből jól látható, hogy a mezőgazdaság fejlesztési lehetőségeinek vizsgálata összetettebb annál, mintsem összehasonlító elemzések adatai alapján hosszú távú koncepció készülhessen. Mindezeket figyelembe véve *kutatásunkban célul tűztük ki, hogy különféle módszerek segítségével elkészítsünk egy átfo-*

gó magyar mezőgazdasági helyzetfeltárást és elemzést, amely a megyék gazdasági fejlődésének hosszú távú irányaihoz adhat segítséget.

Mindezeket figyelembe véve jól látható az a cél, mely szerint a magyar vidék fejlesztése elképzelhetetlen a mezőgazdasági szerkezet átalakítása, illetve alternatív fejlesztések kidolgozása nélkül, hiszen az EU trendeket messzemenően figyelembe véve érzékelhető a változtatás kényszere. Nyilvánvaló, hogy az EU integrációnk egy hosszabb gazdaságszerkezeti folyamat első lépése, de a jelenlegi folyamatok fejlesztése, illetve merevítése nem lehet cél a hazai területfejlesztés rendszerében *(Enyedi, 1996)*.

A kutatás egyik feladata a hazai mezőgazdaságon belül a megyék közötti egyenlőtlenségek feltárása, nagyon fontos a területi egységek, vagyis a területi adatmátrix sorainak körültekintő kiválasztása.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A megyerendszer több évszázados hagyománya miatt ma Magyarországon a legtöbb területi adat megyei bontásban áll rendelkezésre, és így hazánkban a megyei bontású (NUTS III) vizsgálatok a legelterjedtebbek. A kialakult húsz egység (19 megye és a főváros) felhasználását több szempont is indokolja. Az egyik ezek közül az, hogy a megyék döntési szintek is a területfejlesztésben, tehát az ilyen bontásban készült elemzések eredményeit a megyei területfejlesztési tanácsok és az országos szervek is felhasználhatják.

Az elemzési feladat megoldásának egyik legszubjektívebb részét az egyes megyék mezőgazdaságának megyei különbségeit jellemző mutatók, vagyis a területi adatmátrix oszlopainak kiválasztása jelentette. Általában a vizsgálni kívánt gazdasági jelenségek – így a mezőgazdaság területi különbségei is – többdimenziósak, ezért több, ún. alapmutatóval jellemezhetők. Általában minél több aspektusból szeretnénk jellemezni a jelenséget, annál nagyobb számú mutatóra van szükség a kiindulásnál. Azonban a mutatók számának határt szab az áttekinthetőség, a rendelkezésre álló adathalmaz és legtöbbször a matematikai módszerek hatékony működése is.

Kérdés, hogy a mutatók számszerű értékei az adott területi egységben konzisztens idősort alkotnak-e, ha idősoros modellt akarunk felállítani. Természetesen keresztmetszeti modell esetén is konzisztensnek kell lennie a mutatószám-rendszernek. Sokszor az alapmutatók mellett komplex mutatók is szerepelnek a mutatószám-rendszerben, tehát nem csak egyszintű mutatókkal folytattuk a vizsgálatokat.

A statisztikai elemzés első lépése során igyekeztünk minél több mutatót (változót) összegyűjteni, ami jól jellemezheti egy-egy megye mezőgazdasági helyzetét. A mutatók kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy mindegyik megyére rendelkezésre álljanak, jól strukturálhatók legyenek, és összetett mutatókat is lehessen belőlük készíteni. Fontos, hogy a kiválasztott mutatók utaljanak az ökológiai lehetőségekre, a megye mezőgazdasági termelési szerkezetére, az üzemstruktúrára, és amennyire lehetséges, a jövedelmezőségi viszonyokra is. Ezenkívül figyelembe kellett venni azt is, hogy a matematikai módszerek alkalmazása miatt a megyék lakosságának, területének különbözősége torzíthatja az eredményeket, így minden mutatószámnak függetlennek kell lennie a megye nagyságától.

A többlépcsős kiválasztási fordulók során a feltételeknek megfelelően a számos rendelkezésre álló statisztikai adatból 62 mutatószámot választottunk ki, melyeket a következő főbb tartalmi csoportokba lehet sorolni:

- ökológiai lehetőségek;
- mezőgazdasági hozamok;

- mezőgazdasági termelési szerkezet;
- üzemi struktúra;
- a mezőgazdaság szerepe a megye gazdaságában;
- a termelés hatékonysága.

Ezek közül, a Magyarországon rendelkezésre álló adatok alapján, a legnehezebben mérhető a mezőgazdasági üzemek hatékonysága, így erre összetett mutatók képzése segítségével következtettünk.

A legtöbb adat forrása a *Központi Statisztikai Hivatal Területi Statisztikai Évkönyve (2002)* volt, az SFH-értékeket (Standard Fedezeti Hozzájárulás) az *Általános Mezőgazdasági Összeírásból (ÁMÖ, 2000)* nyertük. Ezenfelül a mezőgazdasági üzemek nyereségességére vonatkozó mutatókat a tesztüzemi rendszer (FADN) összesített megyesoros adataiból képeztük. Vizsgálatainkban korrelációs mátrixelemzést, főkomponens-analízist és klaszteranalízist használtunk.

VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK

A vizsgálataink legfőbb eredményei közül az alábbiakat emeljük ki, melyekre alapozva végeztük további vizsgálatainkat. A teljesség igénye nélkül igyekeztük a legfontosabb ágazati eredményeket csoportosítva megjeleníteni.

Kalászos gabonák:

Általánosságban megállapítható, hogy a gabonafélék mindegyikének termésátlag növekedése párhuzamba állítható bármelyik másik kalászos gabona termésátlagának növekedésével. Ez a termesztéstechnológia viszonylag homogén felépítéséből és a hasonló ökológiai viszonyokból adódik.

Az SFH méretkategória és a termésátlag között döntő mértékben az a negatív összefüggés adódott, hogy azokon a területeken, ahol a legalacsonyabb SFH csoportba tartozó üzemek száma nagyobb, ott a kalászosok termésátlaga jelentősen elmarad az átlagos szinttől. A fenti megállapításnak az ellenkezője igaz az SFH csoportosítás szerinti legnagyobb értékkel bíró vállalkozásokat és termelőket magában foglaló kategóriára, mert e kategória által produkált termésátlag a kategóriába tartozók számának emelkedésével együtt nő.

A termőterületek nagyságát vizsgálva elmondható, hogy a búza vetésterületének változása ellentétes irányú változást indukál a rozs vetésterületére, és ugyanez igaz a tavaszi árpa és a kukorica vetésterületének változására is.

Az ökológiának a vetésszerkezetre gyakorolt hatását jól tükrözi, hogy a napsütéses órák számának emelkedése negatív korrelációban van a tavaszi árpa termőterület nagyságával. Viszont itt nem mutatható ki az előzőekben leírt összefüggés, miszerint a kukorica javára tolódik el a vetésszerkezet.

Az alkalmazott matematikai módszer azt az eredményt adta, hogy a 100 ha-ra jutó állatállomány növekedése a takarmányozásukra szolgáló kalászosok termésátlagával van szoros összefüggésben, viszont a termőterület változása nem befolyásolja kimutathatóan az állatlétszám változását.

Cukorrépa:

Vizsgálataink eredménye szerint a cukorrépa esetében a statisztikai elemzés is azt mutatta, hogy a környezeti adottságok termésátlagra gyakorolt hatása ennél a növénynél döntő jelentőségű. Ezért a vizsgált gabonák és a cukorrépa termésátlaga szorosan korrelál.

A bruttó hozzáadott érték és a mezőgazdasági beruházások 100 ha-ra vetített értékének növekedése kimutatható eredményt indukált a cukorrépa-termesztés eredményességében is.

Mivel a cukorrépa-termesztés speciális gépigénnyel rendelkezik, ezért az SFH kategorizálás szerinti legkisebb gazdaságok számának növekedése egy adott területen nem csak a termésátlag

csökkenését eredményezi, hanem a termőterület nagysága is visszaesik.

Gyep:

A gyep esetében igazolta a korrelációs mátrix, hogy a gyepek hozama és a szarvasmarha-állomány nagysága között szoros és pozitív irányú összefüggés van. Ha nő a gyep termésátlaga, a 100 ha-ra jutó szarvasmarhák száma is ezzel együtt növekszik. Ez feltehetően annak köszönhető, hogy az állattartó gazdaságok sokkal jobban karbantartják a gyepterületeiket.

Szántóterület:

A szántóterületnek a mezőgazdasági területen belül elfoglalt arányát vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a szántóterület arányának növekedése az ültetvényágazattal foglalkozó vállalkozások számát veti vissza.

A szántóterület arányának változása szinte teljes mértékben megegyezik az ezzel párhuzamosan az erdőterület arányában bekövetkező, ellentétes előjelű változással.

Az adatokat elemezve kimutatható összefüggés jelentkezik a mezőgazdasági területekből a szántóterület által kihasított rész arányának nagysága és a 100 ha-ra jutó beruházás nagysága, illetve az összes foglalkoztatottból a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya között. Ez egyrészről mutatja, hogy a mezőgazdasági beruházások a szántó irányú művelési ághoz kötődnek, másrészről a szántó művelési ágnak a mezőgazdasági foglalkoztatáson belül betöltött szerepét is meghatározza. Ez annak köszönhető, hogy az elmúlt évek jelentős gépberuházásai a kisebb kockázatú növénytermesztésbe áramoltak.

Gyümölcsös:

A gyümölcsterületnek a mezőgazdasági területen belüli aránya összefügg a különböző SFH méretkategória szerinti vállalkozások számával. Ez azt jelenti, hogy ha a gyümölcs-termesztésre hasznosított terület aránya nő az összes területből, akkor ebben az esetben az összes méretkategóriában növekedik a vállalkozások száma, tehát a legkisebbektől a legnagyobbakig lehetőséget látnak az ágazatban való tevékenykedésre.

Erdő:

Az erdősültség aránya negatívan hat a 100 ha-ra jutó bruttó hozzáadott értékre és a 100 ha-ra jutó beruházás nagyságára. Nem nagyon jellemző még az erdőművelési ágba történő befektetés, az erdőgazdálkodásban rejlő lehetőségek még nem kristályosodtak ki.

Az ökológiai adottságok és az erdősültség közötti összefüggés a „száraz tények" elemzésével is bizonyítható, de inkább visszafelé kell nézni a folyamatot. Ha az ökológiánál ilyen tisztán kiadta a statisztikai elemzés az összefüggést és az eddig is ismert eredményre vezetett, ez bizonyíthatja, hogy a többi feltárt összefüggés esetében is helyes az eredmény.

Szarvasmarha és a tej:

A vizsgált tényezők közül kiemelésre érdemes az az összefüggés, hogy a 100 hara jutó szarvasmarha állomány nagysága és az ugyanekkora mezőgazdasági területre jutó foglalkoztatottak nagysága között pozitív kapcsolat van. Ez a szarvasmarha-ágazatnak a mezőgazdasági foglalkoztatottságra gyakorolt nagy súlyát támasztja alá.

A mezőgazdasági üzemek SFH szerinti méretének a szarvasmarha-állományra gyakorolt hatását tekintve azt állapíthatjuk meg, hogy a nagyobb potenciálkategóriába tartozó üzemek számának növekedése egyenes arányban áll az állománynövekedéssel, míg a kisebb potenciálú üzemek esetében bekövetkező változások fordított arányú elmozdulást generálnak.

Sertés, baromfi:

Mindkét ágazatra igaz, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatással erős korrelációban van, az állomány mérete pozitív hatással van a foglalkoztatottsági színvonalra.

A szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó vállalkozások számával a ba-

romfi és sertés állatlétszám 100 ha-ra vetített aránya negatív összefüggésben van, ennek oka a termelési hagyományokban keresendő, illetve abban, hogy sok ilyen üzemnek nincsen földterülete, a takarmányt nem maga állítja elő.

Hozzáadott érték:

Azokon a területeken, ahol beruházás történt a mezőgazdaságba, a statisztikai vizsgálat eredménye erős összefüggést mutat ki a hozzáadott érték nagyságával. Így egzakt módon bizonyítható egy adott területre irányuló beruházás hatékonysága.

A fentieken kívül az is megállapítható, hogy a hozzáadott érték és a foglalkoztatás nem választható külön, mivel kölcsönös, azonos irányú hatással vannak egymásra.

A hozzáadott érték a termelő üzemek méretkategóriái közül a közepes méretűekkel mutat összefüggést olyan módon, hogy a hozzáadott érték növekedése ezen vállalkozások összes vállalkozáson belüli arányának emelkedésével együtt módosul.

100 ha-ra jutó beruházás:

A statisztikai elemzés kimutatta, hogy a beruházások nagysága a több szántóterülettel rendelkező területeken nagyobb, míg az erdősültebb területeken kevesebb beruházást hajtanak végre.

A beruházások nagysága szoros összefüggést mutat a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számával, ennek egyik oka a beruházások munkahelyteremtő-, vagy munkahelymegtartó képessége.

Foglalkoztatás:

Természetesen szinte az összes vizsgált növénykultúrára igaz a foglalkoztatás nagysága és a termelés nagysága, illetve hatékonysága közötti szoros és pozitív kölcsönhatás, viszont ki kell emelni, hogy a gyümölcsösök összterületen belüli arányának növekedése fordított viszonyban áll a foglalkoztatással. Ez talán az ágazat magas idénymunkaigényével magyarázható, mely munkák nem jelennek meg olyan súllyal, mint az indokolt lenne.

A 100 ha-ra vetített foglalkoztatott számnak az SFH szerinti kategóriákkal történő összevetése ismételten bizonyítja, hogy a kisebb méretkategóriába tartozó üzemek magasabb száma az összes termelő vállalkozás közül negatívan hat a foglalkoztatási szintre, míg a legnagyobbak számarányának emelkedése a foglalkoztatottak számának emelkedését vonja maga után. Ez az alkalmazottak és az önfoglalkoztatás mértékével magyarázható, mely szoros összefüggésben van az üzemmérettel.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Ángyán József – Ónodi Gábor – Podmaniczky László (2000): Az LA-21 program földhasználati és agrár-környezetgazdálkodási szempontjai. FVM, Budapest – (2) Ángyán József et al. (2000): A hátrányos helyzetű térségek földrajzi lehatárolása az EU „Less Favoured Areas" (LFA) támogatási rendszer hazai bevezetésének megalapozásához. FVM, Budapest – (3) Enyedi Gy. (1996): Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Ember, Település, Régió. Hilscher Rezső Szociálpoitikai Egyesület, Budapest – (4) Horváth Gy. (1989): A regionális gazdaságtervezés fejlődése és intézményei. Akadémiai Kiadó, Budapest